

education. Structural elements of gender competence: cognitive, motivation and activity. Highlight pedagogical conditions of gender competence of teachers in terms of a higher education institution: the inclusion of gender components of the cycle disciplines of professional and practical training; inclusion in the curriculum for future teachers of courses on gender issues; program development practices from a gender component; diversification of forms and methods of testing work that contribute to the formation of gender competence.

Keywords: *gender, competence, gender competence, pedagogical conditions of gender competence of future teachers.*

УДК 37(091)(477)-51

С. Ю. Головчук

ІДЕЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Стаття присвячена дослідженню ідеї патріотичного виховання в педагогічній спадщині Бориса Грінченка; проаналізовано його педагогічні ідеї щодо значущості рідної мови, фольклору, необхідності здійснення продуманої системи суспільно-педагогічних виховних впливів на дитину з метою формування патріота, а також вивчення всієї сукупності відомостей (історичних, географічних, природознавчих, суспільствознавчих) про рідну землю.

Ключові слова: *патріотичне виховання, національна свідомість, ментальність, рідна мова, фольклор.*

Постановка проблеми. Цивілізаційні зміни, що відбуваються нині, стосуються і системи освіти, а тому перед нашою державою постало надзвичайно важливе завдання – привести систему освіти у відповідність до сучасних потреб суспільства, зумовлених цивілізаційними трансформаціями у контексті чого необхідно й мінімізувати асиметрію між матеріальністю і духовністю, культивувати у кожній особистості піднесену думку та дух відповідно до національних традицій і переконань. З'ясування достовірних фактів історії української освіти, розвитку педагогічної думки, систематизація й узагальнення корисного практичного досвіду та інноваційних ідей, проголошених представниками суспільно-педагогічної думки у минулому, зокрема здійснення системного аналізу спадщини видатних педагогів та суспільно-культурних діячів, дає змогу осмислити хід загального історико-педагогічного процесу в Україні, встановити роль окремих освітян у зміні або розширенні педагогічних парадигм, формуванні національного і загальнолюдського компонента сучасної української педагогіки. У контексті досліджень шляхів розбудови національної освіти важливого значення набуває вивчення спадщини видатного українського педагога, людини складної долі Бориса Дмитровича Грінченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повернення імені громадського діяча почалося лише в кінці 50-х – на початку 60-х років, коли видано було його «Словник української мови» та двотомник художніх творів. Одними із перших на шлях наукового перегляду спадщини Б. Грінченка стали М. Рильський та О. Білецький, до яких приєдналися й інші дослідники І. Пільгук, В. Яременко, В. Чорновіл, М. Гуменюк, Л. Сахно, А. Погрібний. Помітними в сучасній педагогіці стали книги науковців Ю. Єненка «Промінь добра» (1994 р.), Л. Неживої «Спогади» Марії Загірньої (1999 р.), Б. Пастуха «Борис Грінченко безкомпромісний лицар національної ідеї» (1998 р., 2006 р.).

Метою статті є аналіз педагогічної спадщини Б. Грінченка щодо патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеї про розвиток української нації видатного громадського діяча, літератора, педагога Б. Грінченка (1863 – 1910) тяжіли до надання пріоритету у доборі шляхів культурно-національного поступу саме

національному складнику, «філософські роздуми над сенсом буття підводять його до рішення покласти всі сили на те, щоб українці як нація всупереч самодержавній політиці не лише не розчинилися в могутньому котлі імперії, а, навпаки, знайшли в собі сили посісти почесне місце серед інших народів світу» [2].

Свої погляди на розвиток національної школи Б. Грінченко виклав у ряді наукових праць: «Яка тепер народна школа на Україні» (1896), «На беспросветном пути. Об украинской школе» (1906), «Якої нам треба школи» (1906), «Народні вчителі і українська школа» (1906) та ін. Практична заслуга Б. Грінченка полягає насамперед у тому, що він таємно вчив дітей у початковій сільській школі (с. Олексіївка) рідної мови, розповідав їм про їхню історію, бо вважав ці аспекти значущими для патріотичного виховання [3, с. 13].

Питання освіти молодого покоління України у той період діяч пов'язував з необхідністю захищати пригноблений український народ. Насамперед він боровся за право навчати дітей в школах на землях підросійської України рідною мовою. Педагог наголошував, що існують труднощі при навчанні дітей чужою мовою – сучасна школа не спроможна розвинути любов до знання і самоосвіти, зневажання народної мови народжує неповагу до самого народу [5, с. 24]. Говорячи про важливість розпочинати навчання дітей їхньою рідною мовою, він звертається до аргументів відомого німецького педагога Ф. А. В. Дістервега: «Виховуй так, як велить природа – це найвищий принцип будь-якого людського виховання» [там само, с. 25]. У статті «Якої нам треба школи» Борис Дмитрович розтлумачив це так: «Уникати всього неприродного та розвивати і використовувати природні здібності, діяти згідно з природою» [4, с. 30], а далі зазначив: «Виконуючи останню вимогу школа повинна звичайно розвивати, удосконалювати рідну мову дитини, щоб зробити її найдовершенішим засобом утворення і розвитку думки» [4]. Учений констатував, що людина, яка не знає своєї рідної мови, ніколи не матиме можливості піднятися на високий соціальний щабель, не зробить внеску до національної скарбниці культурного розвитку свого рідного народу.

У своєму ставленні до педагогічного значення мови Б. Грінченко був одноставним з позицією видатного філолога О. Потебні, який у своїй праці «Язык и народность» (1895) стверджував: «Якщо мова школи відрізнятиметься від мови сім'ї, то треба очікувати, що школа і хатнє життя не будуть приведені до гармонійних відношень, вони будуть зіштовхувати сім'ю зі школою» [5].

Розглядаючи питання створення підручників для українських дітей, Б. Грінченко писав, що у них має бути «все народне, все українське, все для дитини різне... Прилучати людину до батьківського краю, навчити її не тільки пізнавати рідну землю, а й надихнути любов'ю до неї, до її специфічних, притаманних тільки їй рис, – зовсім не означає заступатися за провінційну вузькість, а навпаки зміцнити коріння її сили. Це коріння сягає в ґрунт батьківщини, в специфіку землі, в їх історію» [1, с. 16].

Педагог переконував сучасників, що українські діти повинні читати книжки, де розповідається про найкращих синів України, борців за її волю, за народне щастя, проте, як український народ творив свою історію. Виступаючи проти утиску російським царизмом усього українського, проти заборони українських шкіл, Б. Грінченко наголошував, що у приниженого народу неминуче наростає ворожнечість і ненависть до народу пануючого, а тому закликав росіян зайняти у ставленні до українців позицію, якої дотримувався у 1850 р. відомий російський критик Ю. Самарін: «Нехай український народ зберігає свою мову, свої звичаї, свої пісні, свою спадщину, нехай в братерському спілкуванні і рука в руку з великоросійським плем'ям розвиває на науковій і мистецькій ниві свою духовну самобутність у всій природній оригінальності її прагнення, нехай для нього створені заклади пристосовуються до місцевих вимог» [3].

У статті «Народні вчителі і українська школа» Б. Грінченко писав, що всім народам Росії треба свободи для їхнього слова, всім треба національної школи, а всі діти мають ходити до народної школи. Першим висновком ученого стало твердження, що брак українських шкіл призводить до денационалізації населення й трагічних культурно-освітніх, морально-економічних наслідків, а навчання чужою мовою гальмує духовний розвиток дитини.

Покликання народної школи за Б. Грінченком полягає у вихованні розуму дитини наскільки це посилено для народної школи, у розвитку, зміцненні її, щоб зробити здатною до подальшої діяльності, в охопленні всіх дітей національною освітою [2, с. 24].

Становище народних шкіл на українських землях Б. Грінченко яскраво відобразив у ґрунтовній науково-критичній студії, що була надрукована у 1905 р. у двох номерах журналу «Русское багатство» російською мовою під заголовком «На беспросветном пути. Об украинской школе». На конкретних прикладах автор показав як дурять народ, яких труднощів зазнають сільські діти, яких вчать не материнською мовою, як росте прірва між освіченими і неграмотними українцями.

Аналіз педагогічної спадщини Б. Грінченка дає підстави стверджувати, що найбільший вплив на його педагогічні переконання справив К. Ушинський, який вважав ідею народності в суспільному вихованні головною в педагогічній теорії. Обґрунтування ідеї розбудови української національної школи Б. Грінченко здійснив із культурно-історичних, філософських і психолого-педагогічних позицій. Його концепція української національної школи складається із таких взаємопов'язаних частин: засади виховання особистості, організація навчально-виховного процесу (зміст, принципи, методи і засоби), керівництво навчально-виховним процесом і підготовка народного вчителя – особистості, ідеалом якої, на думку діяча, є людина, яка гармонійно поєднує в собі високі духовні, культурні, розумові та фізичні якості, активно стверджує себе як громадянин, трудівник, патріот, демократ і гуманіст.

Зміст програми національної школи, згідно з концепцією педагога, включає широкий перелік предметів природничого, історико-гуманітарного й естетичного профілю. Основу ж становлять знання з рідної мови, літератури, фольклору, народознавства, природи, історії України. В основі концепції національної школи за Б. Грінченком лежить ідея реалізації принципу демократизму та визнання національного як основи пізнання загальнолюдського, надання змісту навчання і виховання національного характеру. Осердя програми – рідна мова та вивчення народознавства, народної творчості, вітчизняної історії, культури, мистецтва як складової світової культурної спадщини. Таким чином, Б. Грінченко обґрунтував головну вимогу до майбутньої української школи – реалізацію принципу пріоритету національного у навчанні і вихованні дітей з метою підготовки їх до майбутнього національно зорієнтованого життя [3, с. 23 – 27].

Необхідно наголосити, що метою виховання Б. Грінченко вважав формування таких рис українця-громадянина, як глибокий патріотизм, гуманність, добропорядність у стосунках між людьми всіх націй і народностей. Він виділяв розумове, моральне, естетичне, фізичне і патріотичне виховання.

Виходячи з історичних обставин, особливостей буття держави, менталітету народу, учений акцентував увагу на тій чи іншій складовій загальноприйнятого змісту поняття «патріотизм» і доповнював його, конкретизував. Основну увагу Б. Грінченко звертав на боротьбу за право мати в Україні свою рідну мову. Боротьба за мову, на думку педагога, – це боротьба за збереження українського народу як нації. Про це сучасний український вчений-літературознавець А. Погрібний сказав так: «І основне, що він приніс в нашу педагогічну думку, – це чітко, послідовно, безкомпромісно та яскраво виражену українську національну ідею, що невідривна від української мови, якою на його переконання має функціонувати освіта в Україні» [6, с. 11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стислий аналіз змісту педагогічної спадщини Б. Грінченка, дає підстави стверджувати, по-перше, про те, що ключовим чинником патріотичного виховання він визнавали рідну мову, а також вивчення всієї сукупності відомостей (історичних, географічних, природознавчих, суспільствознавчих) про рідну землю; по-друге, важливого значення у вихованні українця педагог фольклору і принципам народної педагогіки; по-третє, наголошував на необхідності здійснення продуманої системи виховних впливів на дитину з метою формування патріота. Такі узагальнення вмотивовують висновок про те, що ідеї Б. Грінченка суголосні нинішнім потребам щодо розвитку національної освіти, патріотичного виховання підростаючого покоління.

Список використаної літератури

1. Грінченко Б. Яка тепер народна школа на Україні / Б. Грінченко // Життя і слово. – 1896. – Т. 5, Кн. 4, 5.
2. Грінченко Б. Д. Народні вчителі і українська школа : (уривки) / Борис Дмитрович Грінченко. – К., 1906. – 50 с.
3. Грінченко Б. На безпросветном пути: об украинской школе / Б. Грінченко. – К., 1906. – 83 с.
4. Грінченко Б. Якої нам треба школи / Б. Грінченко. – [4-те вид.]. – К. : Вид. т-во «Криниця», 1917. – 31, [1] с. – (Книжка пам'яті Насті Грінченко).
5. Грінченко Б. Д. та етнопедагогіка: «Мрії, вистраждані життям...» : до 145-ї річниці з дня народж. Б. Д. Грінченка : кол. монографія : у 2 ч. / авт. : Л. Б. Паламарчук, В. О. Огнев'юк, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек [та ін.]. – К., 2009. – Ч. 2. – 260 с.
6. Погрібний А. З глибин національного духу / А. Погрібний // Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка / Адвентина Животенко-Піанків. – К. : Вид. центр «Просвіта», 1999. – С. 7 – 14.

Одержано редакцією 19.11.2014
Прийнято до публікації 28.11.2014

Анотація. С. Ю. Головчук. Ідея патріотического виховання в педагогіческом наслідии Бориса Грінченко. *Стаття посвячена исследованию идеи патриотического воспитания в педагогическом наследии Бориса Гринченко; проанализированного его педагогические идеи по значимости родного языка, фольклора, необходимости осуществления продуманной системы общественно-педагогических воспитательных влияний на ребенка с целью формирования патриота, а также изучение всей совокупности сведений (исторических, географических, естественнонаучных, обществоведческих) о родной земле.*

Ключевые слова: *патриотическое воспитание, национальное сознание, ментальность, родной язык, фольклор.*

Summary. Svetlana Holovchuk. Patriotic education in the pedagogical heritage Boris Hrinchenko. *Finding out true facts of history Ukrainian education, development of educational thought, systematization and generalization of useful experience and innovation ideas promulgated by the social and educational thought in the past, in particular the system analysis heritage of outstanding teachers, social and cultural figures, helps to understand the overall progress historical and pedagogical process in Ukraine, to establish the role of individual teachers to change or expand educational paradigms shaping national and universal component of modern Ukrainian pedagogy. In the context of research through the development of national education important to study heritage of outstanding Ukrainian teacher, person challenging the fate of Boris Hrinchenko. The article investigates the idea of patriotic education in pedagogical heritage Boris Hrinchenko; analyze his pedagogical ideas on the importance of the native language, folklore, and the need for elaborate system of social and pedagogical educational influence on the child to form a patriot, and the study of the totality of the information (history, geography, natural science, social science). Characterized as Ukrainian children should read the book, which tells of the best sons of Ukraine, its freedom fighters for people's happiness, how Ukrainian people created their own history.*

Keywords: *patriotic education, national consciousness, mentality, native language, folklore.*